

JOSIP BROZ U SRBIJI 1914. GODINE

U radu se daje kritički osvrt na dostupnu literaturu o sudjelovanju Josipa Broza Tita u Prvom svjetskom ratu na bojištu u Srbiji 1914. godine. Pritom se u obzir uzimaju tri aspekta: odnos Josipa Broza Tita prema vlastitom sudjelovanju u austrougarskom ratnom pohodu na Srbiju, odnos Titovih suradnika – posebno ovlaštenih biografa – te odnos profesionalnih istraživača Titove biografije prema tom dijelu njegova života.

Ključne riječi: Josip Broz Tito, Prvi svjetski rat, biografija

Trideset pet godina nakon smrti Josipa Broza Tita (1892. – 1980.) i gotovo dvadeset pet nakon nestanka „Titove Jugoslavije“ interes za njega nimalo ne jenjava.¹ I dalje mu se posvećuju brojni historiografski radovi, a još je više publicističkih „istraživanja“ koja ga „otkrivaju“, primjerice, kao Hitlerova poznanika, izvanbračno dijete poljske grofice te „najvećeg ljubavnika naših naroda i narodnosti“.² Neki dovode u pitanje njegov identitet, a drugi sporne teme pronalaze u važnijim epizodama iz njegova života. Posebno se to odnosi na one o kojima je sâm Tito najmanje govorio i o kojima su drugi najmanje pisali. Jedna je od njih njegova uloga u austrougarskom ratnom pohodu na Srbiju 1914. Mlad radnik, socijalist, ali i obučen dočasnik austrougarske vojske, Josip Broz upravo je ondje

¹ Rad je nastao kao ispitna obveza iz kolegija „Prilozi za pisanje biografije Josipa Broza Tita“ prof. dr. sc. Ive Goldsteina, održanome na poslijediplomskom doktorskom studiju „Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu“ u zimskom semestru ak. g. 2011./2012. U odabiru teme pisanog rada najveću je ulogu imao prof. dr. sc. Drago Roksandić. Naime, saznajući da sam upisala spomenuti kolegij, uputio me je na jedan svoj tekst. Usp. Drago Roksandić, „‘Bratstvo i jedinstvo’ u političkom govoru hrvatskih/jugoslavenskih komunista 1919. – 1945. godine“, u: *Bratstvo i jedinstvo – suživot*, ur. Tomislav Badovinac, Zagreb 2007, 43-60. Budući da taj tekst nije pobudio moj interes, započela je zajednička potraga za temom. I kad se već činilo da ona neće uroditi plodom, birajući ilustracije za hrvatsko izdanje knjige Catherine Horel *Soldaten zwischen nationalen Fronten*, koju smo zajedno pripremali za objavljivanje, naišli smo na fotografiju vojnika u rovovima za koju se vjeruje da prikazuje Josipa Broza na Drini. Ona je potaknula profesora Roksandića da mi predloži ovu temu. Usp. Catherine Horel, *Vojnici između nacionalnih fronti. Ukidanje Vojne krajine i razvoj Kraljevskoga ugarskog domobranstva u Hrvatskoj i Slavoniji 1868. – 1914.*, Zagreb 2015, XXVIII i 197 (Slika 59). Rad je dovršen u siječnju 2015. Zbog službene odsutnosti profesora Goldsteina, ocijenio ga je prof. dr. sc. Tvrtko Jakovina. Njemu zahvaljujem na vrlo pažljivom čitanju rada i sugestijama kako ga učiniti što boljim, odnosno pripremiti za objavljivanje. Iako se više nisam namjeravala baviti ovom temom, ipak sam joj se odlučila vratiti tri godine poslije, upravo zbog uloge profesora Roksandića u nastanku rada. U članak su, sukladno s napomenama profesora Jakovine, unesene manje izmjene te je dopunjen tek jednom bilješkom koja se odnosi na literaturu objavljenu nakon dovršetka njegove prve inačice. Usp. bilj. 55.

² Usp. <http://www.koreni.net/modules.php?name=News&file=print&sid=1000>; <http://www.telegraf.rs/vesti/1043941-razresena-enigma-zvana-tito-evo-ko-je-zaista-bio-josip-broz-foto>; <http://www.val-znanje.com/index.php/tekstovi/manipulacije-ljudima/1299-razrijesena-enigma-zvana-tito>; <http://doznajemo.com/2013/03/08/najveci-ljubavnik-nasih-naroda-i-narodnosti-tajni-dosije-pokazuje-da-je-tito-prema-zenama-bio-nezajzajljiv/>; <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/371052/Sve-zene-Josipa-Broza-Tita> (posjet 18. 12. 2014)

započeo svoje sudjelovanje u Prvome svjetskom ratu. Rat i popratni događaji presudno su utjecali na njegov život. Nakon ranjavanja i zarobljavanja na Ruskom bojištu u ožujku 1915., nekoliko je godina ostao u Rusiji, gdje je radikalizirao svoja politička stajališta. Iz Rusije se 1920. vratio u Hrvatsku, odnosno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca te je pristupio Komunističkoj partiji Jugoslavije. Nakon 1945. Titov javni odnos prema Prvome svjetskom ratu morao je biti prilagođen činjenici da je u međuvremenu postao ne samo vrhovni komandant jugoslavenskoga partizanskog pokreta nego i „najveći sin jugoslavenskih naroda“ za svoje mnogobrojne sljedbenike te utjelovljenje „bratstva i jedinstva“, konstitutivne maksime nove Jugoslavije, sintagme koju je vjerojatno sâm skovao.³

U ovom će se radu stoga dati kritički osvrt na dostupnu literaturu o sudjelovanju Josipa Broza Tita u Prvome svjetskom ratu na bojištu u Srbiji 1914. Pritom će se u obzir uzeti tri aspekta: odnos Josipa Broza Tita prema vlastitom sudjelovanju u austrougarskom ratnom pohodu na Srbiju, odnos Titovih suradnika – posebno ovlaštenih biografa – te, naposljetku, odnos profesionalnih istraživača Titove biografije prema tom dijelu njegova života.

1. O čemu je Josip Broz Tito mogao govoriti/šutjeti?

Ratni pohod na Srbiju rezultirao je velikim ljudskim gubicima na objema stranama. Austro-Ugarska je 1914. na Balkansko bojište uputila 450.000 nižih časnika i vojnika te 12.000 časnika, a iz stroja bilo je izbačeno 266.212 osoba iz prve te 7.592 iz druge skupine.⁴ Austrijski povjesničar Mario Christian Ortner navodi kako je broj mrtvih u austrougarskoj vojsci dosegnuo 28.276, zarobljenih 2.046, nestalih 74.644, ranjenih 122.122, a oboljelih 47.716, što znači da je trajno ili privremeno onesposobljeno čak 60% mobiliziranih. Ako bi se, pak, u obzir uzeo samo broj onih koji su izravno sudjelovali u vojnim operacijama u Srbiji, taj bi postotak bio još veći.⁵ Prema procjenama Srpske vrhovne komande od 22. prosinca 1914., na srpskoj je strani bilo 22.000 mrtvih, 91.000 ranjenih i 19.000 zarobljenih, uz golemu materijalnu štetu.⁶ Srpski povjesničar Andrej Mitrović ocijenio je kako je Srbija početkom 1915. bila „na vrhuncu vojne slave i moralno politički ozarena pobedonosim odbrambenim bitkama tokom proteklih pola godine, ali i teško ranjena usled izuzetnih žrtava koje je podnela“ jer je „od svojih 250.000 najboljih boraca izgubila čak 163.557, od kojih 2.110 oficira; poginulih i umrlih od rana i bolesti imala je 69.022 čoveka“.⁷ Iako se srpska vojska uspjela oduprijeti austrougarskoj, nakon završetka ofenzive više nije bila sposobna za borbu pa su se austrougarske snage, unatoč neuspjehu, mogle kontinuirano premještati na druga bojišta, bez straha od srpskih upada na njezin teritorij.⁸

Osim vojnih žrtava, rat u Srbiji 1914. odnio je i velik broj civilnih života. Austrougarski zločini nad civilima postali su poznati međunarodnoj zajednici već tijekom rata. Jedan

³ Usp. Roksandić, „‘Bratstvo i jedinstvo’ u političkom govoru“, 43-60.

⁴ Petar Tomac, *Prvi svetski rat 1914–1918*, Beograd 1973, 164. Usp. i Andrej Mitrović, *Srbija u Prvom svetskom ratu*, Beograd 1984, 176; Mario Kristijan Ortner, „Rat protiv Srbije 1914. i 1915. – pogled iz Austrije“, *Vojno-istorijski glasnik*, 60/1, 2010, 126.

⁵ Ortner, „Rat protiv Srbije 1914. i 1915. – pogled iz Austrije“, 126.

⁶ Tomac, *Prvi svetski rat 1914–1918*, 164.

⁷ Mitrović, *Srbija u Prvom svetskom ratu*, 176.

⁸ Ortner, „Rat protiv Srbije 1914. i 1915. – pogled iz Austrije“, 127.

je od najzaslužnijih za njihovo otkrivanje švicarski stručnjak za kriminalistiku Rudolphe Archibald Reiss. On je rezultate svojih istraživanja, „pogubne po carsko-kraljevsku vojsku“, objavio još tijekom, odnosno neposredno nakon Prvoga svjetskog rata.⁹ Pozivajući se na pravo nužne obrane, austrougarske su postrojbe činile masovne zločine, nespojive s tada važećim ratnim pravom, ističe njemačka povjesničarka Marie-Janine Calic. Austrougarski su vojnici dobili posebnu uputu o postupanju prema stanovnicima „neprijateljske zemlje“ Srbije, „ispunjenima fanatičnom mržnjom“ – bile su isključene bilo kakva humanost i suosjećajnost kako se ne bi ugrozila sigurnost vlastitih postrojbi.¹⁰ Ne poričući zlodjela austrougarske strane, Ortner se osvrnuo i na užasne zločine koje su činile „srpske neregularne snage (‘bande komita’, odnosno ‘komitadžije’)“, označivši upravo njih glavnim krivcima za austrougarske represalije. Njihov je „mali rat“, smatra Ortner, „izazvao posebno mnogo psihičkog opterećenja za austrougarske trupe u napadu“. „Sakaćenje i pogubljenje zarobljenika, uvredljivo postupanje sa zastavom, učešće boraca obučenih u civilna odela u borbenim operacijama i dejstvu artiljerije po mestima označenim crvenim krstom“ pogubno su utjecali na moral austrougarskih vojnika. Stoga su austrougarski vojni zapovjednici odlučili „da se slično ponašaju, snažno reagujući represalijama, pa je k.u.k. XIII korpus ‘komite’ odmah pogubljavao, a kuće iz kojih je pucano palio“.¹¹

O svim se ovim užasima Josip Broz Tito nikada nije javno očitovao, kao da u to vrijeme u Srbiji nije ni bio. Iako je prihvaćeno mišljenje da ljudi koji su svjedočili ubojstvima i mučenjima mogu razviti posttraumatski stresni poremećaj kao posljedicu izloženosti traumatskim iskustvima, nakon čega se kao mogući obrambeni mehanizam javlja i prešućivanje,¹² nameće se pitanje ima li Titova šutnja ipak neke druge uzroke, pogotovo ako se ima na umu da se doživljava na ruskoj bojišnici prisjećao mnogo detaljnije, pa i slikovitije.¹³ U službenim (auto)biografijama postoji svega nekoliko šturih iskaza o njegovu sudjelovanju u ratu prije odlaska na Rusko bojište, uz posebno isticanje petrovaradinskog slučaja, koji se zbilo podalje od samih bitaka, a koji i sâm izaziva neizbježne kontroverze.

2. Josip Broz (Tito) o sebi u Srbiji 1914. godine

Ako se povremeno osjećao dužnim nešto reći o svome ratnom iskustvu u Srbiji 1914. godine, Josip Broz činio je to tako da mu se nije moglo predbaciti kako u potpunosti prešućuje sudjelovanje u tom pohodu, ali istovremeno i tako da se o samom sudjelovanju

⁹ Mitrović, *Srbija u Prvom svjetskom ratu*, 179. Mitrović referira na sljedeća Reissova djela: *Kako su Austro-Madari ratovali u Srbiji* (Odesa 1916), *Odgovor na austrougarske optužbe protiv Srbije* (Krif 1918) i *Les Austro-Hongrois en Serbie envahie* (Paris 1919).

¹⁰ Marie-Janine Calic, *Geschichte Jugoslawiens im 20. Jahrhundert*, München 2010, 72.

¹¹ Ortner, „Rat protiv Srbije 1914. i 1915. – pogled iz Austrije“, 119. Na istome mjestu Ortner navodi kako je vrlo često dolazilo do „zabune oko civila i vojnika III poziva“ jer su potonji raspolagali samo malim brojem uniformi.

¹² Alaida Asman, *Duga senka prošlosti*, Beograd 2011, 113-128. Iako je posttraumatski stresni poremećaj pojam koji se u dijagnozama javlja od osamdesetih godina 20. stoljeća, traumatske neuroze među sudionicima rata javljale su se već i ranije, ali pod drugim nazivima. Usp. Didier Fassin – Richard Rechtman, *The Empire of Trauma. An Inquiry Into the Condition of Victimhood*, Princeton 2009, 30-34, 40-54.

¹³ Usp. npr. borbu s Čerkezima u: Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, I, Zagreb 1980, 63.

u biti ništa nije moglo saznati. Najbolji je primjer autobiografski iskaz službene naravi za Kominternu, potpisan pseudonimom Valter, napisan u Moskvi u veljači 1935. godine:

U jesen 1913. god[ine] bio sam pozvan na odsluženje vojnog roka. Služio sam u 25. pješadijskom puku u Zagrebu. Početkom avgusta 1914. god[ine] otišao sam na srpski front kao vodnik. Na srpskom frontu bio sam do drugog odstupanja austrijske vojske u decembru 1914. god[ine]. Početkom januara 1915. prebačen sam u Galiciju na ruski front.¹⁴

Ipak, iskaz je ključan za raspravu o ovoj temi jer sadrži eksplicitnu formulaciju da je kao vodnik bio na „srpskom frontu“, a ne u pozadini bojišnice ili izvan granica Srbije. Prva je rečenica nepotpuna jer prešućuje da je vojni rok počeo služiti u Beču 1913., a nastavio u Zagrebu 1914. godine.¹⁵

Tri desetljeća nakon Velikog rata, ratujući u zapadnoj Srbiji kao vođa partizanskog ustanka protiv njemačke okupacije, ponovno na ratištu iz 1914. godine, Josip Broz Tito barem je jednom povezao otpor nacizmu s tradicijom otpora Srbije Austro-Ugarskoj i Njemačkoj. Učinio je to u Mladenovcu, u Šumadiji, 18. lipnja 1945. No, taj događaj izaziva dodatne kontroverze. Na predizbornom mitingu, započetom pozdravom „Braćo i sestre, drugovi i drugarice“, rekao je:

Poslije Prvog svjetskog rata pričalo se o bitkama na Kajmakčalanu, o žrtvama na solunskom frontu, o mnogim žrtvama koje su pale za slobodu i za bolju budućnost srpskog naroda. Da, one su pale za bolju budućnost, ali ta bolja budućnost nije došla srpskom narodu. I, došlo je vrijeme da srpski narod uzme svoju sudbinu u svoje ruke. On ju je i uzeo, i to u toku ovog rata. Tek sada su oni koji su zamijenili borce što su ginuli u ratovima od 1915 do 1918 godine, tek sada su njihovi novi ratni drugovi dovršili djelo za koje su se borili ratnici na solunskom frontu, na Kajmakčalanu i gdje god se vodila bitka za slobodu i bolju budućnost srpskog naroda i svih naroda Jugoslavije.¹⁶

Iznenaduje njegova izjava da je Prvi svjetski rat u Srbiji počeo 1915. Preskočio je, dakle, godinu svog sudjelovanja u bitkama na srpskom ratištu. Neobično je i to što je izrijeком spomenuo samo Solunsko bojište, a ne i ratišta na kojima je bio na neprijateljskoj strani.

Nasuprot moskovskom iskazu za potrebe Kominternine kadrovske politike – u kojem ništa ne govori o austrougarskoj vojsci – pišući autobiografiju za prestižni američki ilustrirani tjednik *Life*, objavljenu krajem travnja 1952. godine, tada već „vrhovni komandant Jugoslavenske narodne armije“ s prijezirom je pisao o austrougarskoj vojsci:

¹⁴ Josip Broz Tito, *Autobiografska kazivanja*, prir. Pero Damjanović i dr., 1, Cetinje – Skopje – Beograd – Ljubljana 1982, 9. Usp. i Dediđer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, II, Rijeka 1981, 243.

¹⁵ Usp. i „Hronologija“, u: Broz Tito, *Sabrana djela. Tom prvi: Maj 1926 – avgust 1928*, prir. Ubavka Vujošević, Beograd 1977, 266. Ondje se navodi: „Vojsku služi u tehničkoj službi artiljerije u Bečkom arsenalu. Na Brozov zahtjev premješten je iz Beča u Zagreb; služi u 25. domobranskom puku, koji je smješten u kasarnama u Ilici broj 232.“ Jasper Ridley u svojoj biografiji također preskače Brozovu vojnu službu u Beču: „Svibnja 1913. godine Josip Broz navršio je dvadeset i jednu godinu i postao vojni obveznik pred kojim su bile dvije godine vojske. Poziv za vojsku bio mu je upućen kući u Kumrovec i bilo mu je naređeno da se javi u vojarnu u Zagrebu. Već prvog dana po stupanju u vojsku, susreo se s kaplarom tako nasilne naravi da je novacima život pretvorio u pakao.“ Usp. Jasper Ridley, *Tito. Biografija*, Zagreb 2000, 66.

¹⁶ Broz Tito, *Govori i članci*, Zagreb 1959, 302.

Vojnikovanje u austrougarskoj armiji iz nekoliko me razloga nije privlačilo. Bila je to ugnjetavačka armija koja nije u ropstvu držala samo moj narod nego je služila kao sredstvo za podjarmljivanje drugih naroda. Štoviše, bila je to starinska i neinteligentna armija. Djelovala je po pravilima i formulama i umjesto da nauči ljude kako da se bore, učila ih je kako da vježbaju. Snažno je odvrćala od individualne inicijative. Unatoč tome, ja sam koristio sve prilike da naučim o vojnoj znanosti najviše što sam mogao. Postao sam najmlađi narednik-vodnik u puku.¹⁷

I ovom je prilikom ponovno ispustio svoje vojno „šegrtovanje“ u Beču i svoju službu iznova locirao samo u Hrvatsku:

Rat je buknuo 1914. godine. To se snažno osjetilo u Hrvatskoj, a prirodno i u našem puku. Mnogi od nas u ratu su vidjeli mogućnost da se konačno oslobodimo robovanja habsburškom Carstvu. U tom sam smislu govorio vojnicima, ali me je jedan stariji narednik-vodnik, odan imperatoru Franji Josipu, izdao i ja sam se našao zatočen u utvrdi Petrovaradin na Dunavu. (...) Uspio sam [izaći] nakon četiri dana. Komandant je na sreću povjerovao jednom od svjedoka, koji je bio moj prijatelj, a ne prijatelj narednika-vodnika, i ja sam bio oslobođen.¹⁸

Sljedeća rečenica – „Uskoro nakon toga moj je puk bio premješten u Karpate“ – uskratila je čitateljima elementarnu informaciju da je Josip Broz u to doba imao ikakve veze sa Srbijom u Prvome svjetskom ratu. Međutim, mnogo godina poslije, istih se dana sjećao drugačije, a bio je i mnogo opširniji. Istraživački su posebno intrigantna Titova sjećanja objavljena u sarajevskom *Oslobođenju* nakon njegove smrti:

Uskoro krenuo sam na put i to prema zavičaju. Bilo je to ujesen 1913. godine. Imao sam 19 godina i stigao mi je poziv za odsluženje vojnog roka. Austrougarsku uniformu obukao sam u Beču, gdje sam kao metalski radnik i mehaničar raspoređen u tehničku službu artiljerije.

Tu mi nije bilo loše, ali želio sam da budem sa zemljacima. Bio sam usamljen među Austrijancima i Nijemcima. Napisao sam molbu za prekomandu u 53. pukovniju.

Prekomandovan sam u 25. domobranski puk, koji je bio stacioniran u Zagrebu. U novu jedinicu stigao sam dvije nedjelje poslije svih regruta. Njihove glave bile su bez kose, a ja sam imao „frizuru“. U Beču nisu bili tako strogi i nisu nas „šišali do kože“. To je odmah zapazio moj kaplar, dograbio je mašinicu i napravio dvije široke brazde po sredini glave, unakrst. Ovo šišanje me je razočaralo, pa sam se u prvi mah gotovo pokajao što sam tražio prekomandu. (...) Prošla je obuka. U činu vodnika prekomandovan sam u diviziju koja se borila na srpskom frontu. Bio sam vojnik austrijskog cara, ali sam se veselio junačkom otporu srpske i crnogorske vojske koja nije uzimala pred nadmoćnim neprijateljem. Bilo je to 1914. godine...¹⁹

¹⁷ „Josip Broz Tito uz pomoć Vladimira Dedijera“, u: Dedijer, *Novi prilozima za biografiju Josipa Broza Tita*, I, 534. Usp. i Broz Tito (assisted by Vladimir Dedijer), „Tito speaks. Part I“, *Life*, 32/16, 1952, 91.

¹⁸ Dedijer, *Novi prilozima za biografiju Josipa Broza Tita*, I, 535. Iako je u sjećanjima na Prvi svjetski rat Tito inzistirao na svojim proturatnim raspoloženjima, činjenica je da nije emigrirao nakon početka rata. Naprotiv, čak je tražio premještanje iz Beča u Zagreb. Nemoguće je pretpostaviti kako nije bio svjestan da je time dodatno ubrzao svoj odlazak na ratište. Usp. bilj. 46.

¹⁹ Broz Tito, *Autobiografska kazivanja*, 23-24. Radi se o pretisku teksta objavljena 4. 5. 1981.

Milovan Đilas, jedan od njegovih bliskih suradnika, tvrdio je kako se Josip Broz dobrovoljno prijavio u vojsku u Beču,²⁰ kamo je radi posla stigao sredinom listopada 1911.²¹ Teško je reći koji su pravi razlozi njegova odlaska iz Beča i je li uistinu bila presudna njegova želja da služi sa svojim „zemljacima“, ali činjenica je da je udio Hrvata i Srba među ljudstvom u zagrebačkoj 53. pukovniji zajedničke vojske iznosio više od 90%, a u 25. domobranskoj pješačkoj pukovniji čak 97%.²² Važno je napomenuti kako je zajednička vojska uživala veći ugled, pružala je bolje mogućnosti vojne izobrazbe i imala više različitih oružanih rodova u odnosu na domobranstvo, što je nerijetko imalo važnu ulogu pri odabiru,²³ a i sâm je Broz poslije otvoreno priznao kako mu je bilo stalo da „što bolje usvoji vojnu vještinu“.²⁴

Nije istraženo kako se Josip Broz naposljetku našao u 25. domobranskoj pukovniji, a zanimljivo je i to što je počeo služiti u artiljerijskoj tehničkoj službi, a na srpsko ratište otišao u pješačkoj pukovniji. Sljedeće je otvoreno pitanje kako je izabran za dočasničku obuku. Malo je vjerojatno da su na nju bili upućivani nepouzdati kandidati, a on bi to zasigurno bio ako mu se kaplar već prvog dana u zagrebačkoj vojarni obratio riječima: „O, gospon socijalist, i vi ste tu.“²⁵ Kada se ima na umu da je nedugo potom, negdje u Srijemu, u pozadini bojišnice, već bio divizijski ordonans²⁶ u 42. „vražjoj“ diviziji, otvoreno je i pitanje kako je iz službe u postrojbi prešao u stožernu službu i je li to uistinu bilo samo zbog toga što se našao u pravo vrijeme na pravome mjestu, to jest zahvaljujući svome znanju njemačkog jezika, kako je poslije tvrdio, primjerice, u razgovoru s Veljkom Bulajićem, redateljem dokumentarnog serijala *Titovi memoari*, prikazanog 1980. godine:

I tako sam ja odmah dobio čin vodnika, mlađeg vodnika. Onda je došao rat, jer to je bilo negdje u maju, a jula je već rat. Ostao sam još u Zagrebu zbog popravke naoružanja, a onda otišao u Rumu, gdje je bio jedan ili dva naša bataljona. Srbi su naše potisnuli i jedan bataljon bio je negdje tu dolje na srpskoj granici, ne znam koji, treći ili drugi. A mi smo bili u Rumi. (...)

I sad najedanput došlo je u naš bataljon traženje jednoga ordonansa za diviziju, 42. diviziju, koji zna njemački. Razumije se, mene su odredili za ordonansa u diviziju. Kad sam onamo došao, javio sam se štabnom oficiru, to je bio grof Drašković, sad je negdje u Njemačkoj, bio je kapetan, onda vrlo mlad. Gleda me i kaže: Vi znate njemački? Reko': Ja Wohl. Dobro, i mi na njemački počnemo razgovarati. Kaže: Vi ćete sada najprije ići da nađete gdje su stvari oficira koji su otišli u rat. Zna, oni su svoje kofere, paradne razne uniforme i ostalo ostavili i to je negdje otišlo, nitko ne zna gdje. Ali moralo bi biti negdje u Petrovaradinu. I kaže: Tražite to, nađite, morat ćemo proći preko u Galiciju, pa sad da vidimo, neke stvari da šaljemo kući i ne nosimo sa sobom, a neke ćemo, razumije se, uzeti. (...)

²⁰ Usp. Milovan Djilas, *Tito, mon ami, mon ennemi*, Paris 1980, 27.

²¹ Usp. „Hronologija“, 266.

²² Horel, *Soldaten zwischen Nationalfronten. Die Auflösung der Militärgrenze und die Entwicklung der königlich-ungarischen Landwehr (Honvéd) in Kroatien-Slawonien 1868–1914*, Wien 2009, 139.

²³ Isto, 144.

²⁴ Dedijer, *Novi prilozii za biografiju*, I, 58.

²⁵ Isto, 57.

²⁶ „1. vojnik dodijeljen nadređenom radi prenošenje vijesti ili pošte; kurir, teklić, oficirsdiner, posilni; 2. oficir na službi kao pomoć nadređenom; adutant (u domobranskoj tradiciji: pobočnik).“ *„Ordonans“*, *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb 2003, 884.

I tako sam ja s dokumentima, jer su mi dali dokumente da svugdje imam pravo da idem i gledam, da dođem u Zemun, pa iz Zemuna u Staru Pazovu, gdje je bio jedan depo. Tu sam sve pregledao, ništa nisam našao. Odem u Petrovaradin.²⁷

Svjedočanstvo dano Bulajiću važno je zbog toga što Tito – riječima povjesničara Williama Klingera i publicista Denisa Kuljiša, autora knjige *Tito: neispričane priče. Tajni imperij Josipa Broza Tita*, u kojoj je objavljen transkript intervjua – „bez krzmanja iskazuje svoju tadašnju pripadnost – nije se identificirao sa Slavenima, Hrvatima, Srbima ili Rusima, nego s K. u. K. armijom i poretkom u kojem napreduje po podoficirskim činovima, akumulirajući zvjezdice“.²⁸ To potvrđuje i početak Titova sljedećeg iskaza:

(...) (t)ad je već u Srbiji bila razbijena austrijska vojska, a jedan naš bataljon bio je na granici da spreči da Srbi pređu preko. Mi smo se dotle u Rumi pripremali za Galiciju. Rusi su prešli Karpate i prodrli do Marmor Sigeta. Ostali smo u Rumi jedno mjesec, mjesec i pol, već je počinjala zima. Onda smo vlakom putovali u Galiciju.²⁹

Osim toga, u razgovoru s Bulajićem Tito je sâm srušio spomenuti „petrovaradinski mit“. Jedini događaj iz 1914. kojemu se u njegovim biografijama dotad pridavala pozornost bilo je zatočeništvo u petrovaradinskoj tvrđavi. U početku se o toj epizodi uglavnom pisalo kao o dokazu Brozova antiratnog raspoloženja jer je zbog toga što je „govorio vojnicima protiv rata“ bio „jedno vrijeme zatvoren u petrovaradinskoj tvrđavi“.³⁰ Tumačilo se to i kao dokaz slavenskog zajedništva jer je navodno tom prilikom najavio predaju Rusima na galicijskom ratištu.³¹ Neizravno se isticao i ideal zajedništva radništva, oslikan u susretu u ćeliji s drugim zatočenikom, također radnikom, koji je s Brozom dijelio svoj ionako oskudan zatvorski obrok. U razgovoru s Bulajićem Tito je jasno rekao kako je bio uhićen zbog bezazlenog nesporazuma s drugim vojnikom.³²

Ukratko, što je Tito bio stariji, bio je manje opterećen vlastitim zavjetom šutnje i mistificiranjem svoga ratnog iskustva u Srbiji 1914. godine, ali o tom razdoblju života ipak nikada nije progovorio potpuno otvoreno.

²⁷ William Klinger – Denis Kuljiš, *Tito: neispričane priče. Tajni imperij Josipa Broza Tita*, Banja Luka – Zagreb 2013, 28-29.

²⁸ Isto, 31.

²⁹ Isto.

³⁰ Dedijer, *Novi prilozi za biografiju*, I, 58. Usp. i Broz Tito, „Tito speaks. Part I“, 91.

³¹ Broz Tito, *Autobiografska kazivanja*, 32; Dedijer, *Novi prilozi za biografiju*, I, 60. Gotovo je retoričko pitanje bi li vojni vrh povjerio izvidnicu nekome tko je najavio predaju neprijateljima. Osim toga, Josip Broz je „predložen za odlikovanje zbog akcije koju je izvela njegova patrola 17. i 18. marta 1915: uhitili su četiri ruska vojnika“. Taj je prijedlog bio prihvaćen u Beču, ali zbog Brozova pada u zarobljeništvo, odlikovanje mu nikada nije uručeno (Dedijer, *Novi prilozi za biografiju*, I, 266). Zar bi netko tko je „omrznuo“ rat (Isto, 61) činio djela za koja se dobivaju odlikovanja? U tom kontekstu još neuvjerljivije zvuči Titova izjava da ga je „jedino još interesovalo izviđanje, zato što je pri tome trebalo misliti svojom glavom“ (Isto). Očito je ona poslije trebala umanjiti njegovo zalaganje na ruskom frontu i njegove uspjehe prikazati više kao splet različitih okolnosti.

³² Klinger – Kuljiš, *Tito: neispričane priče*, 29. Usp. i Ridley, *Tito*, 72.

3. Suradnici o Titu u Srbiji 1914. godine

Kanonski pisac Titova životopisa bio je i zadugo ostao Vladimir Dedijer. Pritom treba napomenuti kako je on kanone i stvarao i revidirao. Mnogo su puta ponovljene njegove formulacije iz knjige *Josip Broz Tito. Prilozi za biografiju*, objavljene 1953. Dedijer navodi kako je Josip Broz počeo služiti vojsku 1913. „u jednom carskom puku u Beču, u Arsenalu“, ali je „po stupanju u vojsku tražio da bude premešten u Zagreb, u 25 domobranski puk“ te je njegovoj želji bilo udovoljeno.³³ Služba u austrougarskoj vojsci, prenosi Dedijer Titove riječi, nije mu se dopadala iz više razloga:

To je, prije svega, bila ugnjetačka vojska, koja je držala u ropstvu ne samo moj narod, nego je služila kao sredstvo za porobljavanje drugih naroda. Drugo, to je bila slaba vojska kao vojska. U njoj je carevao dril, stare formule, pravilnici, uopće se vojniku nije dozvoljavalo da pokaže bilo kakvu inicijativu. (...) Nikad neću zaboraviti moj prvi dan u austro-ugarskoj vojsci. Kad sam stupio u vojsku, imao sam, kao i svi mladi ljudi, frizuru. Jasno mi je bilo da vojnici moraju biti ošišani, ali način na koji je to bilo učinjeno, duboko me je vrijeđao.³⁴

Dojmovi o časničkoj školi bili su mnogo bolji, kao da nije bila dijelom navodno toliko omražene vojske. „U tu školu on je pošao rado“, napisao je Dedijer i opisao Brozove uspjehe na turnirima u mačevanju te sudjelovanje u prvim tečajevima skijanja za vojnike. Neovisno o tome što je postao najmlađi vodnik u puku te je „gledao (...) da dobro izuči vojnu vještinu“,³⁵ Dedijer inzistira na Brozovu antiratnom raspoloženju:

Godine 1914 bilo je mobilisano oko 350.000 ljudi iz Hrvatske, ali antiratno raspoloženje bilo je vrlo razvijeno.

- Većina nas vojnika gledala je na rat – veli Josip Broz – kao na mogućnost da se konačno oslobodimo jarma Budimpešte i Beča.

Iz domobranske vojarne grofa generala Kulmera, prvog komandanta hrvatskog domobranstva, u Ilici 232 u Zagrebu, krenula je marškompanija 25 domobranskog puka, u kojoj je bio i Josip Broz. Komandir te čete bio je komandir Šljaher, plašljiv čovek koji je čak i pred vojnicima pokazivao strah od fronta. Ali, bilo je u satniji i u puku oficira koji nisu skrivali mržnju prema Srbima. Naročito se u tom pogledu isticao komandant bataljona Štancer, kao i komandir vodnik Tomašević. 2 satnija je prvo bila upućena ka srpskoj granici, ali je zatim povučena. Prilikom putovanja ka granici jedan oficir, Srbin, izvršio je samoubistvo. (...)

- U našem puku se neobično brzo razvijalo antiratno raspoloženje, – priča Josip Broz. Zbog toga što sam govorio vojnicima protiv rata bio sam jedno vreme zatvoren u petrovaradinskoj tvrđavi.³⁶

³³ Dedijer, *Novi prilozi za biografiju*, I, 55. Prvi svezak *Novih priloga* reprint je Dedijerove knjige *Josip Broz Tito. Prilozi za biografiju*, objavljene 1953. u Zagrebu.

³⁴ Isto, 56.

³⁵ Isto, 58. I Filip Hameršak izražava sumnju u potpunu istinitost Titove tvrdnje o neradom služenju u „ugnjetačkoj vojsci“, koja je bila „sredstvo za porobljavanje drugih naroda“, suprotstavljajući joj njegove izjave kako je u dočasničku školu „pošao rado“. Ako je austrougarska vojska bila „slaba vojska kao vojska“, kako se onda mogao nadati da će u njoj „dobro izučiti vojnu vještinu“? Usp. Filip Hameršak, *Tamna strana Marsa. Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat*, Zagreb 2013, 320.

³⁶ Dedijer, *Novi prilozi za biografiju*, I, 59-60.

Osim antiratnog konteksta, Dedijer spomenutoj petrovaradinskoj epizodi Josipa Broza, a time i njegovu sudjelovanju u ratu u Srbiji, dodaje još jednu dimenziju:

Našao se u selu Majuru, gde je prenoćio u kući jedne piljarice iz Novog Sada, Srpkinje. Tu je bilo nekoliko „erzac-vojnika“, trećepozivaca, iz Like. (...) Ona je pričala vojnicima da se u petrovaradinskoj tvrđavi, u gornjem gradu, muče Srbi, da su neki i streljani. Josip Broz je u razgovoru rekao da je socijalista, da će njegov puk biti prebačen u Galiciju i da će se on predati Rusima.³⁷

„Jedan stari narednik“ slušao je razgovor i navodno ga prenio pretpostavljenima pa je Broz završio u petrovaradinskom zatvoru. Paradoks je u tome što je, prema Dedijeru, ključni svjedok zaslužan za njegovo oslobađanje bila ista ona Srpkinja koja je govorila o zločinima protiv Srba u toj istoj tvrđavi – a koju zbog toga nitko nije prozivao – te kojoj je zapovjednik vjerovao više nego iskušanome starom vojniku, naredniku. Potonji je, prema njezinu iskazu, sve izmislio.³⁸ Takva se interpretacija poslije više nije javljala. Prepletanje Brozova hrvatskog južnoslavenstva, empatije spram mučenih Srba i rusofilskih osjećaja, k tome sa socijalističkim predznakom, doista nije bilo uvjerljivo 1914.³⁹ O njegovu sudjelovanju u ratnim operacijama protiv Srbije nema ni riječi. U *Novim prilogima za biografiju Josipa Broza Tita*, objavljenima nakon Titove smrti, Dedijer će o svemu tome drugačije pisati.

Između dvaju izdanja Dedijerovih *Priloga* pojavila se još jedna poluslužbena interpretacija Titove biografije. Vilko Vinterhalter, predratni zagrebački pravnik, član Komunističke partije Jugoslavije od 1928. godine, prvoborac i poratni bosanskohercegovački i jugoslavenski dužnosnik,⁴⁰ objavio je 1968. u beogradskoj Kulturi knjigu *Životnom stazom Josipa Broza*, vrlo neobična uvoda: „Ničeg u knjizi nema izvorno moga. Ona nema historijski naučne ni umjetničke pretenzije. Ona je publicistički kolaž onog što su drugi dali o Titu.“⁴¹ Oskudne uvide u različite epizode Titova života Vinterhalter je, vlastitim riječima, nadomještavao imaginacijom: „Imaginacija je uvijek popunjavala praznine racionalnog i spoznatog.“⁴² Vinterhaltera, dakle, nisu zanimale činjenice. Bio je siguran da neki detalji iz Titova života ne mogu biti obznanjeni prije njegove smrti, ako uopće ikada i bude bilo

³⁷ Isto, 58. U ovoj biografiji stoji kako je Broza svojim iskazom pred zapovjednikom tvrđave spasila „jedna piljarica“ iz Novog Sada. U *Autobiografskim kazivanjima* Tito navodi da je „prije nekoliko godina od drugova iz Vojvodine doznao (...) da se ta žena iz Majura zvala Kopicil“. U magazinu *Life* navedeno je, pak, da je zapovjednik tvrđave, srećom, povjеровao iskazu „one of the witnesses, who was a friend of mine“. Možda bi se na prvi pogled moglo činiti da je došlo do pogreške pri prevodenju, odnosno do zamjene riječi „piljarica“ naoko sličnom riječju „prijateljica“, ali i Jasper Ridley spominje da je Broz „čak nagovorio jednog mladog vojnika da svjedoči u njegovu korist“. Vilko Vinterhalter spominje „jednu Srpkinju“. Usp. Broz Tito, *Autobiografska kazivanja*, 32-33; Isti, „Tito speaks. Part I“, 91; Ridley, *Tito*, 71; Vilko Vinterhalter, *Životnom stazom Josipa Broza*, Beograd 1968, 67.

³⁸ Dedijer, *Novi prilozima za biografiju*, I, 60.

³⁹ Jasper Ridley spominje Đilasov iskaz, prema kojemu mu je sâm Tito „osobno jednom rekao kako je bio pritvoren administrativnom pogreškom i oslobođen nakon nekoliko sati u Petrovaradinu“. Ujedno to smatra dokazom „zašto je poslije pritvora, iako pod teretom takve optužbe, i dalje uživao povjerenje kao odan i sposoban stariji vodnik“. Ne otklanjajući mogućnost da „možda u marksističko-lenjinističkoj verziji ove priče i ima zrnce istine“, i Ridley smatra da je „panslavenska verzija sasvim sigurno pogrešna“. Usp. Ridley, *Tito*, 72.

⁴⁰ „Vilko Vinterhalter“, sr.wikipedia.org/wiki (posjet 12. 1. 2015)

⁴¹ Vinterhalter, *Životnom stazom Josipa Broza*, 5.

⁴² Isto, 6.

moguće objaviti ih. To ga nije sprečavalo da pokuša „razumjeti“ Josipa Broza.⁴³ Imao je tek jedan cilj: „Želio sam samo da skiciram jedan politički profil...“⁴⁴ Loša je strana „skiciranja“ u biografskom eseju općenito to što autor može samog sebe uvjeriti da su njegova „šatiranja“ prednost, a ne nedostatak. Tako je Vinterhalter posvetio dosta prostora 1914., ali pritom nije osvijetlio „životnu stazu“ Josipa Broza u toj godini:

Dok je služio vojni rok, Tito nije ni slutio da je blizu vrijeme kada će austrougarska vojska pokazati svoje pravo lice ugnjetačke, omrzute armije jednog evropskog kolosa na izdisaju. Ona je to lice pokazala upravo na onom mjestu gdje su sve te osobine austrougarske armije najviše dolazile do izražaja: u prvom svjetskom ratu, i to baš u pohodu na Srbiju.⁴⁵

Teško je prihvatiti Vinterhalterovu tezu o Brozovoj geopolitičkoj nevinosti i tvrditi da mu nije bilo jasno kako europski rat može početi svakog trenutka. Od 1905. do 1914. godine, to jest od njegova djetinjstva do zatraženog premještaja u Zagreb, ratovalo se na svim stranama svijeta, a Austro-Ugarska je nakon aneksije Bosne i Hercegovine bila na rubu ulaska u rat, i to baš protiv Srbije. Od 1908. do 1914. u Austro-Ugarskoj nisu prestajala zazivanja ratnog rješenja međunarodnih problema.⁴⁶ Teško da je bilo tko među suvremenicima polazio od pretpostavke da će u slučaju kakva većeg rata Austro-Ugarska i Srbija biti saveznici. Neodrživo je i Vinterhalterovo vrednovanje jugoslavenskih orijentacija među južnoslavenskim vojnicima Austro-Ugarske:

Moglo je da bude i bilo je vojnika austrougarske provenijencije, a da ne govori-mo o Austrijancima i Mađarima koji su mogli da budu nahuškani na rat protiv Crne Gore i Srbije. Bilo je Hrvata vojnika koji su po tradiciji služenja Austro-Ugarskoj pošli u osvajački rat i tukli su se sa svakim pa i sa Srbima koji su u vrijeme prvog svjetskog rata branili svoju slobodu, još krvavi od rana dva balkanska rata. Bilo je i Srba u austrijskoj vojsci koji su također morali da idu protiv sopstvene braće iz Srbije. Ipak, u svojoj većini, u svom osjećanju pravičnosti, u svojoj težnji za mirom, za slobodom i nezavisnošću većina vojnika austrougarske vojske, Slovenaca, Hrvata i Srba, bila je duboko protiv svakog rata na strani Austro-Ugarske.⁴⁷

⁴³ U naslovu knjige svjesno je ispušteno „Tito“, što tada doista nije bilo uobičajeno među ljudima u partijskoj nomenklaturi.

⁴⁴ Vinterhalter, *Životnom stazom Josipa Broza*, 6.

⁴⁵ Isto, 66.

⁴⁶ „Godine 1912. nad život u Beču i drugim evropskim gradovima nadvila se sjena. Strah od rata prilično se proširio u prosvjećenijim dijelovima društva, a mnogi su već tada shvatili da će, ako do njega dođe, rat biti strašniji od bilo kojega rata u povijesti. (...) Godine 1908., kada je Austrija pripojila Bosnu i Hercegovinu, zavladao je strah da će doći do rata, a ponovo strahovanje od rata pojavilo se 1911., nakon incidenta između Francuske i Njemačke kod Agadira u Maroku. Došlo je i do povećane napetosti u međunarodnim odnosima za vrijeme balkanskih ratova (1912–1913), kada su Srbija, Bugarska, Grčka i Crna Gora objavile rat Turskoj i pobijedile, a zatim međusobno vodile drugi rat oko toga kako će podijeliti plijen.“ Ridley, *Tito*, 64. Usp. i Roksandić, „The First World War, a history of hatred in southeastern Europe?“, izlaganje na znanstvenom skupu *Commemorating 1914: Exploring the War's Legacy*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 5. – 6. svibnja 2014., dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=S6zidj47L-U> (posjet 17. 12. 2014)

⁴⁷ Vinterhalter, *Životnom stazom Josipa Broza*, 66. Podvukla I. C. J. Iako je među južnim Slavenima u austrougarskoj vojsci zasigurno bilo protivnika rata, u cjelini gledano, južnoslavenske su postrojbe ipak ostajale „caru vjerne do smrti“. Usp. Horel, *Soldaten zwischen nationalen Fronten*, 229-237.

Vinterhalter je bez ikakva dokaza „konstruirao“ lik vodnika Josipa Broza u tim danima, povezujući njegovo pretpostavljeno hrvatsko jugoslavenstvo, socijalistički antimilitarizam i osobnu spremnost na rizično javno očitovanje vlastitih uvjerenja:

A kako je tek sve to moralo da se odrazi u glavi mladog socijalista, vodnika austrijske vojske, Josipa Broza. Što njegova jedinica nije bila direktno angažovana u prvom pokušaju austrougarske vojske da prodre u Srbiju i jednim udarcem slomi srpsku vojsku, puka je slučajnost. Moglo je da bude i obratno. Ali je posve logično odgovaralo opštoj karakteristici Titove ličnosti što se on, iako u vojsci, već na početku rata, kada se nije znao njegov ishod, kada još nije bilo ni cerske bitke, koja je bila velika pobjeda srpskog oružja i borbenog duha srpske vojske koja je branila svoje granice, Tito beskompromisno izjasnio protiv rata. To ga je uostalom koštalo drugog po redu zatvora, ovoga puta nimalo naivnog. Josip Broz bio je zbog svog antiratnog raspoloženja koje je javno izražavao bačen u Petrovaradinsku tamnicu s dobrim izgledima da ode pred vojni sud.⁴⁸

Kao i Dedijer, i Vinterhalter je zasluge za Brozovo puštanje iz pritvora pridao „jednoj Srpkinja“, koja je „pred islednikom intuitivno znala da odbrani mladog podoficira i spase ga suda tvrdeći da je denuncijant koji je prijavio Josipa Broza cijelu optužbu u svojoj suviše velikoj revnosti prema njegovom carskom i kraljevskom veličanstvu Francu Jozefu i njegovoj vojnoj sili naprosto izmislio.“⁴⁹ Naposljetku je Vinterhalter zaključio kako je Josip Broz

(...) slučajno izbjegao sudbinu da se kao Hrvat i socijalist bori protiv svoje braće i drugova, srpskih radnika i seljaka. Ali zato nije izbjegao krvožednih Moloha prvog svjetskog rata da se bori protiv Rusa, Ukrajinaca i ostalih naroda tadašnje carske Rusije.⁵⁰

Dakle, pitanje o sudjelovanju Josipa Broza u ratu protiv Srbije 1914. godine u Vinterhaltera je gotovo do kraja „zamašnjeno“, ali je u duhu službene ideologije bilo postavljeno na način koji je isključivao bilo kakve politički štetne elemente.

Godine 1981. Dedijer je demantirao vlastite tvrdnje o Brozovu ratnom putu. Pritom je odgovornost za svoje formulacije iz pedesetih godina prebacio na Milovana Đilasa. Napisao je kako mu je upravo Đilas – u to doba njegov „neposredni šef“ – dao Titovu biografiju iz 1945. godine, „sa direktivom da se [ima] nje držati“ te mu je ona poslužila kao „osnova za opisivanje ovog perioda Titovog života“.⁵¹ U *Novim prilogima za biografiju Josipa Broza Tita* Dedijer je upozorio na „krupne protivrečnosti“ u Titovim sjećanjima na 1914. godinu:

U Titovoj autobiografiji 1945. nema ni reči gde se borio od izbijanja rata 1914. godine, pa do kraja te godine. Također ni autobiografija iz 1952. ne daje nikakve podatke o tom periodu Titovog života. Ali u biografiji iz 1935. veli se da je Titova jedinica (10. četa 25. pešadijskog domobranskog puka, 42. divizije) bila na frontu na Drini, protiv Srbije, i da je učestvovala u borbama u Srbiji do kraja 1914: (...) ⁵²

⁴⁸ Vinterhalter, *Životnom stazom Josipa Broza*, 66-67.

⁴⁹ Isto, 67.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, II, 245.

⁵² Isto. Ni u *Prilogima* iz 1953. ni u *Novim prilogima* iz 1981. nije objavljena autobiografija iz 1945. godine.

Dedijeru ide u prilog to što je u međuvremenu u bečkom *Kriegsarchivu* pokušao doći do izvorne dokumentacije. Nije dobio Brozov vojni dosje, ali mu je stavljen na raspolaganje itinerer 25. domobranske pukovnije. Nakon izbijanja rata, 42. domobranska pješačka divizija, u sklopu koje je bila i Brozova pukovnija, bila je raspoređena na obali Drine (od 12. do 15. kolovoza), a zatim na Jadru (od 16. do 29. kolovoza) te je prilikom povlačenja držala mostobran. Ubrzo se ponovno borila na Drini (od 6. rujna) i sudjelovala u ofenzivi na Valjevo (do 15. studenoga) te u bici na Kolubari i Ljigu (od 16. do 28. studenoga). Iz donje doline Ljiga povukla se 7. prosinca, a od 12. do 15. prosinca odvijale su se žestoke borbe južno od Beograda. Potom je u siječnju 1915. divizija sa svim pukovnijama prebačena u Galiciju.⁵³

Početak osamdesetih do javnosti su počele dopirati i druge vijesti o Brozovu sudjelovanju u austrougarskom pohodu na Srbiju 1914. Među njima su daleko najznačajnije one koje se dovode u vezu s Aleksandrom Rankovićem – jednim od ključnih aktera „titoizacije“ Komunističke partije Jugoslavije, započete kasnih 1930-ih – Titovim najbližim suradnikom u epohi uspona i pada partizanskog pokreta u zapadnoj Srbiji 1941. te jednim od njegovih najbližih suradnika koji su pali u nemilost. U razgovorima s povjesničarom Venceslavom Glišićem, Ranković je aktualizirao pitanje Brozova sudjelovanja u Prvome svjetskom ratu u Srbiji. U intervjuu objavljenom 2000. godine Glišić je prenio navodne Rankovićeve riječi:

Polovinom oktobra [1941.] krenuli smo iz Tolisavca u Užice. Tito je pošao sa Davorjankom Paunović i Lulom Planojević nekim starim automobilom koji mu je obezbedio Koča [Popović], a mi ostali putovali smo na konjima. Ja sam određen za vodiča, pa je trebalo da pronađem prenoćište. Bila je jesen, padala je kiša, zaglibili smo se u selu Rujevcu, pa sam odlučio da tu i prenoćimo. Tito me je zadirkivao da sam loš vodič jer nisam izabrao bolji put pa nam se komora zaglibila. Primetio sam da je Tito bolje poznao te krajeve od mene. Na moje pitanje otkuda on poznaje taj teren, odgovorio je da je 1914. na tim prostorima ratovao protiv Kraljevine Srbije. Rekao sam mu da Srbi to ne smeju da saznaju, jer ga neće prihvatiti za vođu, da to treba zaboraviti i ne pominjati.⁵⁴

⁵³ Isto, 245-246.

⁵⁴ Venceslav Glišić, „Razgovori sa Rankovićem“, *Pečat. Internet portal slobodne Srbije*, 7. 1. 2010, <http://www.pecat.co.rs/2010/01/razgovori-sa-rankovicem/> (posjet 23. 11. 2014). Glišić na ovome mjestu ne navodi kada je razgovarao s Rankovićem, koji je umro u Dubrovniku, 20. kolovoza 1983. Istu je epizodu Glišić prepričao bar još jednom, u intervjuu 2008. godine, objavljen u na portalu *Gorgon* 21. 5. 2011.: „(...) dobro se sećam kako je 25. maja 1974. godine, kad sam došao, [Ranković] već iščitao sve novine od tog jutra, i rezignirano mi pokazao da su sve one objavile pomen na veliku partizansku bitku, Desant na Drvar a da nijednoj od njih nije bilo pomenuto njegovo ime. Čak je i sa fotografija skinut njegov lik. Težio sam ga. Rekao sam mu, 'pa ti znaš kako se rukovodi danas, vidiš da nema ni Milovana Đilasa'. Tog trenutka, kao da je nešto u njemu puklo, i ispričao mi je do tada strogo čuvanu činjenicu o Titovom učešću u austrougarskoj vojsci. Tako sam imao čast da prvi put objavim priču o tome kako su Tito i Ranković, u oktobru 1941. kao partizani, zalutali krećući se od Krupnja prema Ljuboviji. Ispostavilo se da Tito ipak zna sve stazice po zabitima i izvukao ih je iz lavirinta. Ranković ga je u čudu pitao otkud to, a Tito mu je rekao da je u tom kraju ratovao protiv Srba. Ranković mu je tada unezvereno saopštio da srpski narod to nikada ne bi prihvatio i ne sme da sazna. I zaista, Ranković je tu tajnu i čuvao sve do tog trenutka.“ U tom intervjuu navodi se kako su razgovori započeli početkom sedamdesetih godina, kad je Glišić, tada suradnik Instituta za radnički pokret Srbije, dobio zadatak da napiše povijest Komunističke partije u Srbiji od 1941. do 1945. Ranković je u početku bio vrlo nepovjerljiv, ali čitajući rukopis, postupno se otvarao. Unatoč tome, Glišić je zaključio kako je Ranković mnoga saznanja ipak ponio u grob. Usp. <http://jasnajokic.com/vencislav-gliscic/> (posjet 23. 11. 2014)

Možda je ironija povijesti da je Josip Broz nakon beogradske odluke Politbira CK KPJ o početku ustanka u okupiranoj Jugoslaviji od 4. srpnja 1941. odlučio stvarati njegovo žarište u zapadnoj Srbiji, u krajevima u kojima je ratovao protiv te zemlje 1914. godine.

4. Tko prešućuje istinu o ratovanju Josipa Broza u Srbiji 1914. godine: Tito ili oni koji o njemu pišu?

Koliko god moglo biti sporno što je kada Josip Broz Tito govorio o svom ratovanju u Srbiji 1914. godine, još veće nedoumice izaziva ono što o tome pišu i govore povjesničari i publicisti. Neovisno o svim kontroverzama u pogledu „srpske epizode“, akademski Titovi biografi danas ne pokazuju previše interesa za nju.⁵⁵ I stotinu godina nakon tih zbivanja, najveći broj dokumenata, bez kojih je nemoguće kritički raspravljati i pisati o otvorenim pitanjima, ostao je nepoznat. Osim Dedijera, koji je izrijekom napisao koje je sve arhivsko gradivo pokušao pronaći u Beču i što nije mogao dobiti, još jedno djelo, izašlo iz tiska za Titova života, može dati smjernice u potrazi za arhivalijama. Riječ je o „Hronologiji“. Nju je za prvi tom *Sabranih djela* priredila Ubavka Vujošević, dugogodišnja istraživačica povijesnih izvora o životu Josipa Broza Tita, ključna osoba u spomenutom projektu. Potpisala je i predgovor cijelom izdanju, a odobrio ga je sâm Tito.⁵⁶ U njemu autorica navodi sljedeće:

Kao vojnik austrougarske vojske, [Josip Broz] neposredno je doživio sve strahote imperijalističkog rata, a zatim, kao učesnik u velikoj oktobarskoj revoluciji, stvaralačku snagu potlačenih radnih masa Rusije. Odmah po povratku u zemlju u jesen 1920. godine, Broz se uključio u rad Komunističke partije Jugoslavije.⁵⁷

Formulacija „doživio [je] sve strahote imperijalističkog rata“ ne isključuje Srbiju, ali je ni ne apostrofira kao jednu od država protiv kojih je ratovao. Spomenuta „Hronologija“ uvelike olakšava orijentaciju istraživača Titova životopisa. U njoj, između ostaloga, piše kako 1913. „Broz napušta posao u fabrici automobila ‘Dajmler’ radi odlaska na odslu-

⁵⁵ Autori najrecentnije biografije Josipa Broza Tita izrijekom navode kako je ratovao u Srbiji te objašnjavaju razloge prešućivanja te činjenice: „Brozova regimenta započela je Prvi svjetski rat na frontu protiv Srbije. Dva puta je prelazila Drinu i oba puta bila prisiljena na povlačenje. Punih 27 godina poslije, 1941., Josip Broz opet se našao na istom prostoru, ali u posve drugačijoj ulozi – u međuvremenu je postao generalni sekretar KPJ i vođa ustanka koji se na tom području snažno rasplamsao. Tada se sjećao kako ih je 1914. tukla neka srpska haubica koju su potom nazvali ‘Sveti Nikola’. Nije zaboravio ni imena sela oko kojih se borio, ali mu je tadašnji bliski suradnik, član partizanskog Vrhovnog štaba, Srbin Aleksandar Ranković sugerirao da to ne spominje pred Srbima, ‘jer su oni po tom pitanju jako osjetljivi’. I tako je Titovo ratovanje po Srbiji dobrim dijelom bilo gurnuto u zaborav, počevši od Dedijera nadalje. No neke se stvari znaju: socijalist po uvjerenju, Broz već od samog početka nije mogao biti oduševljen što mora ratovati protiv srodnog naroda, u ime ishlapjelog cara, za klimavu monarhiju. Jednom je previše glasno izrazio nezadovoljstvo pa je dospio u istražni zatvor u Petrovaradinskoj tvrđavi, odakle se sretno izvukao.“ Ivo Goldstein – Slavko Goldstein, *Tito*, Zagreb 2015.

⁵⁶ U nepaginiranom tekstu iz svibnja 1977. godine, objavljenom ispred „Predgovora cjelokupnom izdanju“, Tito je napisao: „Rado sam se odazvao molbi Odbora i Redakcije za izdavanje ovih djela da pomognem u autorizaciji nekih svojih tekstova, utoliko prije što su u ilegalnim uslovima mnogi moji radovi potpisivani raznim pseudonimima, a neki objavljeni bez ikakva potpisa. (...) Razumije se da će se u budućem korišćenju ovi moji radovi uzimati u ovom autorizovanom, autentičnom obliku.“ Usp. Broz Tito, *Sabrana djela*.

⁵⁷ Ubavka Vujošević, „Predgovor cjelokupnom izdanju“, u: Broz Tito, *Sabrana djela*, XXIV.

ženje vojnog roka. Vojsku služi u tehničkoj službi artiljerije u Bečkom arsenalu.“ Potom je na vlastiti zahtjev premješten iz Beča u Zagreb te služi u 25. domobranskoj pukovnici. Nakon upućivanja u časničku školu krajem iste godine i osvajanja druge nagrade na turniru u mačevanju, početak Prvoga svjetskog rata „zatiče vodnika Josipa Broza u ‘hodnoj satniji’ 25. domobranskog puka u Zagrebu“. Sredinom kolovoza dio „Il austrougarske armije upućuje se na srpsku granicu – ka ‘frontu prema Beogradu, sjeverno od Save’“, a Brozova jedinica dolazi na Bežaniju. Već krajem mjeseca u sklopu „pregrupisanja austrougarskih jedinica koje je izvršeno posle cerske bitke, 25. domobranski puk, u kojem je i Broz, povlači se sa srpske granice i upućuje u Rumu, gdje ostaje do početka 1915. godine“. U jesen 1914., prilikom „jednog službenog puta Josipa Broza hapse u Majuru zbog antimilitarističke propagande među austrougarskim vojnicima i sprovode u Novi Sad, u kazamat Petrovaradinske tvrđave. Odležao je nekoliko dana u ćeliji koja se nalazila s lijeve strane od glavnog ulaza u tvrđavu“. ⁵⁸

Kada je riječ o biografijama Josipa Broza Tita, nemoguće je ovdje navesti sve autore, ali valja se zadržati na nekoliko reprezentativnih primjera. Fitzroy Maclean, šef britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV-a i POJ-a, očigledno impresioniran Titovom ličnošću, uopće ne spominje njegovo sudjelovanje u ratu u Srbiji 1914., slijedeći pritom sve stereotipe ranijeg razdoblja i uvelike podsjećajući na ocjene Vilka Vinterhaltera:

Već je bio izučeni mehaničar kada su ga 1913. pozvali da služi austrijsku vojsku na dvije godine. Seljak porijeklom, a gradske naobrazbe, Josip Broz je bio dobar vojnik i uskoro je unaprijeđen u čin Stabsfeldbewela u hrvatskom pješadijskom puku u kojem je služio. Uskoro je pokazao što vrijedi i kao borac. (...)

Kao Slaven, Josip Broz nije osjećao neku naročitu odanost Austro-Ugarskoj, ali se kao i milijuni drugih pokoravao naredbama. U kasnu jesen 1914. njegov puk je upućen na karpatski front da zaustavi napredovanje ruskih armija koje su se nalazile 200 kilometara od Budimpešte. Bilo je veoma hladno. Obje strane su bile loše opskrbljene. Bilo je mnogo oštrih bitaka i dosta gubitaka. ⁵⁹

Britanski književnik Jasper Ridley, autor brojnih biografija, daleko je od ovakvih ocjena. On niti poriče niti prešućuje da je Brozova pukovnija upućena u Srbiju, ali tvrdi kako Broz nije sudjelovao u bitkama, ne navodeći arhivalije na kojima temelji svoju tvrdnju:

⁵⁸ „Hronologija“, 267. Velika je šteta što autorica u ovom izdanju nije objavila podatke o korištenim arhivskim izvorima. Filip Hameršak smatra kako Broz nije uhićen u jesen 1914., kako se navodi na više mjesta (usp. Isto; Ridley 71), nego u prosincu iste godine: „Kako bilo, gotovo je sigurno da – ako ikad – Titov boravak u tvrđavskom pritvoru valja smjestiti ne u kolovoz ili rujna, nego tek u prosinac 1914. Naime, u promatranom autobiografskom korpusu tijekom prvih ratnih godina nije zabilježen slučaj da bi se satnije bitnije izdvajale, odnosno udaljavale od matične pukovnije, a prema literaturi, to se u 1914. rijetko događalo i s bojnama. U ovom slučaju, Titova 25. domobranska pješačka pukovnija, zajedno s ostalim hrvatsko-slavonskim domobranskim pješačkim pukovnijama (26., 27. i 28.), činila je 42. domobransku pješačku diviziju, koja je u cijelom razdoblju do polovice prosinca 1914. operirala iz sjeveroistočne Bosne – preko Drine – u općem smjeru Valjeva, nipošto iz Srijema na jug. Tek nakon Kolubarske bitke ta se divizija povlači na sjever – preko Save, razmjestivši se oko Rume – i tek tada, zbog svoje blizine, petrovaradinska tvrđava postaje logičnim mjestom za pritvaranje njezinih sumnjivih pripadnika.“ Hameršak, *Tamna strana Marsa*, 322-323.

⁵⁹ Fitzroy Maclean, *Josip Broz Tito*, Zagreb – Beograd – Titograd 1980, 12. Riječ je o prijevodu knjige *Josip Broz Tito. A Pictorial Biography*, objavljene iste godine u nakladi američkog izdavača McGraw-Hill.

Ubrzo nakon što je Austrija objavila rat Srbiji, Josip Broz je sa svojim pukom marširao prema granici Srbije, ali prije nego što je stigao, bio je pritvoren kod Novoga Sada na Dunavu, pedesetak kilometara na austrijskoj strani granice sa Srbijom.⁶⁰

Ridley je svjestan da postoje „tri različite verzije priče o tome kako je do toga došlo“, ali smatra kako ipak

(...) nema sumnje da je Broz pritvoren pod optužbom da je poticao pobunu, da je bio zatvoren u prvoj ćeliji s lijeve strane po ulazu u Petrovaradinsku tvrđavu, te da je u toj ćeliji bio zatvoren nekoliko dana, ili možda nekoliko sati prije nego što je pušten, oslobođen i čista obraza vraćen na dužnost starijeg vodnika, bez mrlje na karakteristici vojnika odanog Franji Josipu.⁶¹

Nakon Petrovaradina autor odmah prelazi na Rusko bojište, navodeći kako je „Brozov puk (...) hitno preusmjeren s pohoda protiv Srbije i upućen protiv Rusa“.⁶² Ne navodi što je preostalo vrijeme radio Josip Broz, iako je njegova pukovnija na srpskom ratištu provela više od „nekoliko dana, ili možda nekoliko sati“.⁶³ Bez prethodnih istraživanja nemoguće je reći koliko je dana Broz kao ordonans izbivao iz satnije. Stoga bi, žele li se dobiti pouzdani podaci, trebalo provjeravati kako se sastav satnije mijenjao iz dana u dan. Ridley, unatoč sigurnosti kojom iznosi svoje tvrdnje, nije spomenuo da je te provjere učinio.

Slovenski povjesničar Jože Pirjevec ne nudi u svojoj interpretaciji nijedan novi izvor u vezi sa Srbijom 1914., već se u potpunosti oslanja na dobro poznatu historiografsku i publicističku literaturu, donoseći ipak umjerenije ocjene Austro-Ugarske:

U jesen 1912. godine pozvan je u vojsku, gdje se ubrzo popeo do čina narednika-vodnika u puku. S dvadeset i jednom godinom bio je jedan od najmlađih dočasnika u carsko-kraljevskoj vojsci. Kao bivši sokol, bio je dobar gimnastičar, odličan skijaš i mačevalac. Po vlastitu mišljenju, nije dobio zlatnu već samo srebrnu medalju u toj disciplini na natjecanju koje je vojska organizirala u Budimpešti samo zato što je bio Hrvat, a njegov je protivnik bio plemićkoga podrijetla. Prema Austro-Ugarskoj ni u kasnijim godinama nije gajio neprijateljske osjećaje, jer ju je smatrao uređenom državom, iako se već tada oduševljavao jugoslavenskom idejom. (...) Istodobno je do kraja života ostao vezan uz svoju užu domovinu. (...) Koje je narodnosti, saznao je prvi put kad je imao četiri godine od svoga djeda Martina Javoršeka, kod kojega je u selu Posredi boravio u predškolskim danima, kada ga je ovaj pokušao uvjeriti neka siđe s kruške na koju se popeo: „Dođi dolje, ti mali Hrvat...“ (...)

Kada je potkraj srpnja 1914. izbio Prvi svjetski rat, njegovu su pukovnicu uputili najprije na srpsku frontu na Drini, gdje je od kolovoza do prosinca služio kao narednik 25. domobranske pješачke pukovnije, a kasnije u Karpate na rusku frontu. Još prije toga su ga u Petrovaradinu blizu Novoga Sada na nekoliko dana bacili u zatvor pod optužbom za proturatno huškanje, što je sam kasnije proglasio pogreškom vojnih vlasti.⁶⁴

⁶⁰ Ridley, *Tito*, 71.

⁶¹ Isto, 72. Autor u pripadajućoj bilješci samo upućuje na „proturječne verzije Titova boravka u Petrovaradinskom zatvoru“, ali osim uputnica na često citiranu literaturu, ne navodi nijedan arhivski dokument.

⁶² Isto.

⁶³ O ratnom putu 25. pukovnije usp. Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, II, 245-246.

⁶⁴ Jože Pirjevec, *Tito i drugovi*, Zagreb 2012, 27-28.

Pitanje Brozova sudjelovanja u austrougarskom ratu protiv Srbije 1914. dobilo je najveću težinu u procesu „detitoizacije“ Srbije, javno započetom 1980-ih godina, nezavršenom sve do danas.⁶⁵ Pritom je najmanje važna bila povijesna istina. Mnogo je važnije bilo ne samo kako „detitoizirati“ nego kako i „dejugoslavizirati“ i „dekomunizirati“ srpsku povijest 20. stoljeća. Polazeći od činjenice da je Josip Broz bio u 42. „vražjoj“ diviziji te da je suodgovoran za sve što je spomenuta jedinica radila u Srbiji 1914. godine, u ekstremnim ga se slučajevima proglašavalo kolektivno odgovornim za sva zla koja su u Srbiji počinjena ne samo tada, nego sve do nestanka „Titove Jugoslavije“.⁶⁶ U suvremenoj srpskoj publicistici, bar u jednom reprezentativnom slučaju, 42. je divizija postala „Titova“. „Podrinje, u kome je Titova 42. Vražja divizija 1914. najviše operisala, imalo je 1910. godine 242.420 stanovnika, a deset godina kasnije 186.627“, upozorio je srpski publicist Pero Simić, autor knjige *Svetac i magle. Tito i njegovo vreme u dokumentima Moskve i Beograda*.⁶⁷ Simić je jedan od onih koji Josipa Broza otvoreno pozivaju na odgovornost:

Većina Srba u Srbiji i danas ga smatra najvećom ličnošću celokupne srpske istorije, a protiv te iste Srbije on je u Prvom svetskom ratu, 1914, ratovao kao strani, austrougarski izviđački podoficir i za to vojevanje bečki carski dvor ga je odlikovao visokim ordenom za hrabrost.⁶⁸

Potrebu svojih istraživanja Simić opravdava tvrdnjom kako „postoje ozbiljne indicije da je Tito imao zapaženu ulogu u ovom ratu“ pa, prateći ratni dnevnik njegove jedinice, navodi sva sela po kojima je „prokrstario“, konstatirajući kako je sudjelovao „u borbama na Drini, Gučevu i Mačkovom Kamenu i u čuvenim bitkama na Ceru i Kolubari“ te da je u svim okršajima bio „podnarednik ili narednik izviđačkih snaga, u koje sve vojske sveta po pravilu regrutuju komandi najodanije i ratnim ciljevima najprivrženije ljude“.⁶⁹ Autor napominje da je kao nagradu za svoje zasluge Josip Broz dobio promaknuće te da mu je dana i posebna čast: „postavljen je za ordonansa u štabu svoje 42. Vražje divizije“.⁷⁰ Iako mu pripisuje sudjelovanje u austrougarskim zločinima u Srbiji, čini se da mu kao najveći krimen na teret stavlja to što o

(...) svojim ratnim uspesima u Srbiji Tito neće nikad ništa reći. U prećutkivanje ovog perioda svog života uvešće kasnije i svoje biografie. Preko Dedijera će stvoriti privid da je sa svojim pukom stigao samo „do srpske granice“, a preko Vinterhaltera će tvrditi da je „izbjegao sudbinu da se kao Hrvat i socijalist bori protiv svoje braće i drugova, srpskih radnika i seljaka“.⁷¹

Najrecentniji je primjer kritičkog propitivanja obavijesti i interpretacija u vezi sa „srpskom epizodom“ rasprava održana 16. rujna 2014. u Muzeju istorije Jugoslavije (MIJ) u

⁶⁵ Usp. Todor Kuljić, *Sećanje na titoizam. Između diktata i otpora*, Beograd 2011.

⁶⁶ Najdalje je otišao Momčilo Jokić u knjizi *Tajni dosije Josip Broz*, Kragujevac 1992, tvrdeći da je Josip Broz bio ustaški suradnik. Usp. <https://www.stormfront.org/forum/t193575/> (posjet 18. 12. 2014)

⁶⁷ Pero Simić, *Svetac i magle. Tito i njegovo vreme u novim dokumentima Moskve i Beograda*, Beograd 2005, 33.

⁶⁸ Isto, 16.

⁶⁹ Isto, 25.

⁷⁰ Isto.

⁷¹ Isto.

Beogradu, pod naslovom „Tito u Prvom svetskom ratu – različito čitanje jedne fotografije“. Cilj rasprave bio je definiran na sljedeći način:

Nije poznato da li je Josip Broz želeo da zaboravi ili se nije najbolje sećao tih godina ali je sigurno da je retko govorio o ratnim danima u 25. puku 42. vražje divizije. Zato je fotografija koja je objavljena na samom početku Prvog svetskog rata, oktobra 1914. godine, na kojoj se vide vojnici u rovu među kojima je i Josip Broz, decenijama izazivala pažnju i kontraverzna tumačenja i Titovih pristalica i njegovih protivnika. Dugi niz godina, naročito dok je Josip Broz bio živ, govorilo se da je ova fotografija nastala u Galiciji na početku 1915. godine neposredno pre nego što je ranjen i zarobljen na ruskom frontu. Danas, ovu fotografiju, neki autori čak smatraju krunskim dokazom da je Josip Broz učestvovao u zločinima austrougarske vojske u Srbiji. Da li su realne takve pretpostavke pokazaće zaključci diskusije koju organizuje MIJ.⁷²

Fotografija Josipa Broza na kojoj leži u rovu i cilja u daljinu, dok iza njega stoje dvojica časnika, objavljena je i u Titovim *Autobiografskim kazivanjima*, uz kratak opis „Josip Broz u prvom svetskom ratu“.⁷³ Nije navedeno gdje je snimljena, a iz rasprave je očito da se za Titova života vezivala uz Galiciju. Ipak, riječ je o fotografiji objavljenoj na naslovnici *Jutarnjeg lista* 11. studenoga 1914. godine uz naslov „Sinovi ‘Vražje divizije’ vrebaju na Drini“, snimljenoj „u šančevima na Drini“. Njoj je vrlo slična fotografija objavljena u *Ilustrovanom listu* 3. listopada 1914. Snimljena je na istome mjestu, koju minutu prije ili poslije, s istim akterima. Ispod fotografije dopisan je i sličan kratak tekst: „Šančevi naših vojnika na Drini, u Bosni u kojima se dočekuje neprijatelj a u kojima se takodjer po više noći spava“.⁷⁴

Kao što prvi dio naslova rasprave sugerira, fotografija je očito bila samo povod za općenitu raspravu o ulozi Josipa Broza u ratnim operacijama u Srbiji 1914. Prema pisanju beogradske *Politike*, Aleksandar Životić sudjelovao je u raspravi izlaganjem o temi „Borbeni put 42. divizije 1914. u Srbiji“. Podsjetio je na Reissove zaključke da su zločine činile 26., 27. i 28. pukovnija, ali se osvrnuo i na novija istraživanja koja su pokazala „da je i dopunski bataljon 25. puka koji je vodio tadašnji major Slavko Štancer takođe odgovoran za niz zlodela“.⁷⁵

Ipak, kao što je već spomenuto, treba imati na umu da je Josip Broz bio ordonans u divizijskom zapovjedništvu pa se njegova vojna služba na srpskom ratištu nikako ne može reducirati na satnijsku službu. Nesporno je jedino to da nije bio izvan sastava 42. divizije, tj. postrojbe koja je do siječnja 1915. bila na srpskom ratištu. Izvjesno je kako je sudjelovao u operacijama, ali zasad je vrlo malo rečeno o njemu kao ratniku u Srbiji.

⁷² Usp. <http://www.mij.rs/programi/226/tito-u-prvom-svetskom-ratu.html> (posjet 30. 11. 2014)

⁷³ Broz Tito, *Autobiografska kazivanja*, 25.

⁷⁴ Usp. *Jutarnji list* (Zagreb), br. 892, 11. 11. 1914, 1; *Ilustrovani list* (Zagreb), br. 40, 3. 10. 1914, 948. Usp. i Mato Dominković, „Josip Broz u I svjetskom ratu“, <https://zupanjac.net/josip-broz-u-i-svjetskom-ratu> (posjet 31. 12. 2014); Horel, *Vojnici između nacionalnih fronti*, XXVIII i 197 (Slika 59).

⁷⁵ <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Austrougarski-vojnici-Tito-razlicito-kadranje-fotografije.lt.html> (posjet 31. 12. 2014)

5. Zaključak

Josip Broz Tito bio je od 1945. do 1980. godine čelni čovjek multinacionalne države, u jednopartijskom sustavu u kojem su za stabilnost bili presudni neprijepornost statusa Komunističke partije Jugoslavije/Saveza komunista Jugoslavije te Titov kult ličnosti. Nisu bili rijetki raznovrsni pokušaji da se povijest naroda Jugoslavije tumači prema binarnoj periodizaciji, tj. prije i poslije Tita. Moment Tito bio je svojevrsni *Stunde Null* povijesti jugoslavenskih „naroda i narodnosti“. Kada je bila riječ o njihovoj prošlosti, najvažnijim je postajalo ono što je vodilo k stvaranju „Titove Jugoslavije“. Jugoslavenski komunisti nisu mogli ignorirati činjenicu da je Jugoslavija bila stvorena kao rezultat Prvoga svjetskog rata, ali je njihova autolegitimacijska zadaća bila dokazati da je u procesu stvaranja države klasni trenutak bio barem jednako toliko važan kao i nacionalni.

Titov životopis nije smio odudarati od tog kanona. Postojala je potreba da se njegova službena biografija što više prilagodi potrebama njegova legitimiranja kao junaka, kao pobjednika koji je bitke započete u Prvome svjetskom ratu dovršio stvaranjem druge, „pravednije“ Jugoslavije. Uz njegove političke sposobnosti, jedno od jamstava njegova budućeg političkog kredibiliteta u takvoj Jugoslaviji morala je biti i njegova prošlost. U njoj nije smjelo biti ničega što bi ga moglo učiniti spornim među „narodima Jugoslavije“, među „seljacima, radnicima i poštenom inteligencijom“. U bilo kojem dijelu prošlosti njegov je životopis morao biti dovoljno poticajan i kao konkretno povijesno iskustvo i kao mit za što je moguće veći broj građana zemlje, kojoj je toliko godina bio na čelu. Tim više što je podrijetlom bio seljačko dijete, što je u mladosti postao klasno osviješten metalski radnik, sindikalno i partijski organiziran, te što je kao autodidakt bio posvećen stalnoj izobrazbi i usavršavanju.

Trebao je, dakle, biti inkarnacija svih poželjnih kvalifikacija budućeg partijskog i narodnog vođe, preslika stvorenog socijalnog monolita na kojemu je počivala „nova Jugoslavija“. Te konstrukcije njegova biografija nije smjela dovesti u pitanje. Stoga je njegovo sudjelovanje u austrougarskom ratnom pohodu na Srbiju 1914. godine, prezasićenu ratnim užasima i zločinima, ali i južnoslavenskim „bratoubilačkim“ obilježjima, moralo nakon 1945. biti zasjenjeno. Tako je Tito – iako nije eksplicitno falsificirao svoju ulogu na srpskom ratištu 1914. godine, već je o ključnim događajima uglavnom šutio – *post factum* pridonio legalizaciji načela „korisnih neistina“. Koliko god te neistine mogle biti male, to je načelo samo po sebi imalo, a ima i danas, razorne učinke. Naime, „titologija“ ni 2014. godine o Brozovoj „srpskoj epizodi“ 1914. u biti ne govori ništa novo, iako su se stvorile brojne pretpostavke da se o njoj kritički raspravlja.